

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕТОДІВ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ

© Атаманенко І.Б., 2010

Виділено основні механізми зменшення податкових платежів. Досліджено окремі аспекти податкового планування, проведено аналіз основних методів податкового планування та їх класифікацію. Розглянуто поділ податків з метою їх оптимізації. Основну увагу приділено обґрунтуванню власної систематизації методів податкового планування з погляду їх ефективності для розв'язання конкретних задач з оптимізації оподаткування.

The basic mechanisms of diminishing of tax payments are selected. Investigational separate aspects of the tax planning, the analysis of basic methods of the tax planning and their classification is conducted. The division of taxes is considered for their optimization. Basic attention is spared the ground of own systematization of methods of the tax planning from the point of view their efficiency for the decision of concrete tasks from optimization of taxation.

Постановка проблеми. Податкова система України передбачає нарахування та сплату підприємствами доволі великої кількості податків та зборів, що істотно впливає на загальний фінансово-економічний стан підприємства. Зокрема податки формують собівартість товарів, робіт і послуг, що, своєю чергою, впливає на конкурентоспроможність підприємства на ринку. Податки ж, які нараховуються на прибуток, впливають на розвиток бізнесу та бажання інвестувати в нього. В умовах економічної кризи, яка, на жаль, для України залишається реальною і сьогодні, питання оптимальної сплати податкових платежів є особливо актуальним. Виконання цього завдання вимагає знання методів податкового планування та можливість їх використання для досягнення поставлених цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методи податкового планування розглядають праці вітчизняних науковців: Ю. Іванова, А. Єлісеєва, Т. Антонова, Л. Сердюка та ін. Водночас актуальним залишається систематизація методів податкового планування, їх доповнення у системі управління фінансами підприємства та аналізу ефективності їх застосування.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення науково-обґрунтованої і практично доцільної системи методів податкового планування з погляду можливості їх застосування для залагодження, а, по можливості, і елімінування інституційних ризиків, що виникають у зв'язку з оподаткуванням господарської діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Виділяють три основні механізми зменшення податкових платежів: ухилення від сплати податків (tax evasion), обхід податків (tax avoidance) та податкове планування (tax planning).

Ухилення від сплати податків (tax evasion) – нелегальний шлях зменшення своїх податкових зобов'язань з податкових платежів, що ґрунтується на свідомому, Кримінально карному (Стаття 212 кодексі України – ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів [1]), використанні методів приховування доходів і майна від податкових органів, створення фіктивних

витрат, а також навмисного (з умислом) спотворення бухгалтерської і податкової звітності. Легальної можливості «ухилитися від податків» не існує. Будь-які цілеспрямовані дії суб'єкта, що порушують чинне законодавство, в результаті яких бюджет так чи інакше не дотримує ті, що належать йому за законом, суми податків – є шахрайськими та нелегальними і ведуть до настання податкової або кримінальної відповідальності.

Уникнення податків (tax avoidance) – мінімізація податкових зобов'язань шляхом використання колізій і недоробок нормативних законодавчих актів; при цьому платник податків повністю розкриває свою облікову і звітну інформацію податковим органам. Цей механізм дає змогу надалі досить успішно оспорювати в суді претензії податкових органів до вибраної податкової політики, ґрунтуючись на принципі «...що не заборонено законом, то дозволено».

Податкове планування (tax planning) — легальний шлях зменшення податкових зобов'язань, що ґрунтується на використанні можливостей, наданих податковим законодавством, шляхом корегування своєї господарської діяльності і методів ведення бухгалтерського обліку.

Обидва останні способи, з юридичної точки зору, не припускають порушення законних інтересів бюджету. Правда, уникнення податків несе в собі додаткові ризики, пов'язані з величезними складнощами на шляху судових спорів з податковими органами.

Порівняльні дані по кожному з цих механізмів наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика механізмів зниження податкових платежів

Критерії порівняння	Ухилення від сплати податків (tax evasion)	Уникнення податків (tax avoidance)	Податкове планування (tax planning)
Економічна вигода суб'єктові за умови успішного застосування	Максимальна	Середня або мінімальна	Середня
Рівень ризику	Максимальний	Середній	Мінімальний
Необхідна кваліфікація персоналу	Не вимагає особливої кваліфікації	Спеціальна або висока	Висока
Можливі санкції з боку держави	Аж до кримінального переслідування	Як правило, податкові або адміністративні	Переважно податкові
Збиток, що наноситься державі і суспільству	Максимальний	Мінімальний	Може бути від мінімального до максимального
Переважне використання	Індивідуальні підприємці, малий бізнес	Малий, середній і великий бізнес	Великий бізнес
Залежність від змін економічної політики держави	Найбільш схильні до економічних, політичних та інших коливань кон'юнктури	Переважно схильні до коливань у сфері оподаткування	Найменш схильні до економічних, політичних та інших коливань кон'юнктури
Поєднання з іншими механізмами зниження податкових платежів	Переважно застосовується самостійно	Може поєднуватися з ухиленням від сплати податків	Може поєднуватися з ухиленням від сплати податків і уникненням податків

Незважаючи на те, що усі три механізми активно використовуються платниками податків, викладеними саме в такій послідовності, вони є не тільки еволюцією від простого до складного, але й еволюцією характеру взаємин між бізнесом і державою, свого роду історією пошуку ними розумного компромісу. Аналіз практики застосування податкового планування показує, що усі методи, механізми, підходи і прийоми використовуються переважно комплексно, у тісному взаємозв'язку один з одним. Використання ж їх «в чистому вигляді» спостерігається тільки на окремих прикладах певних операцій або в доволі обмеженій кількості одиничних випадків [2].

Сучасні підприємства, які орієнтуються на довготривалу діяльність та позитивний імідж, все частіше обирають використання дозволених законом можливостей оптимізації оподаткування, а саме – податкове планування. Отже, у цій роботі детальніше розглянемо саме методи податкового планування.

Ефективність системи податкового планування також більшою мірою залежатиме від методів, які використовуються під час її організації. Основні методи управління податковими зобов'язаннями прийнято поділяти на чотири групи (рис. 1).

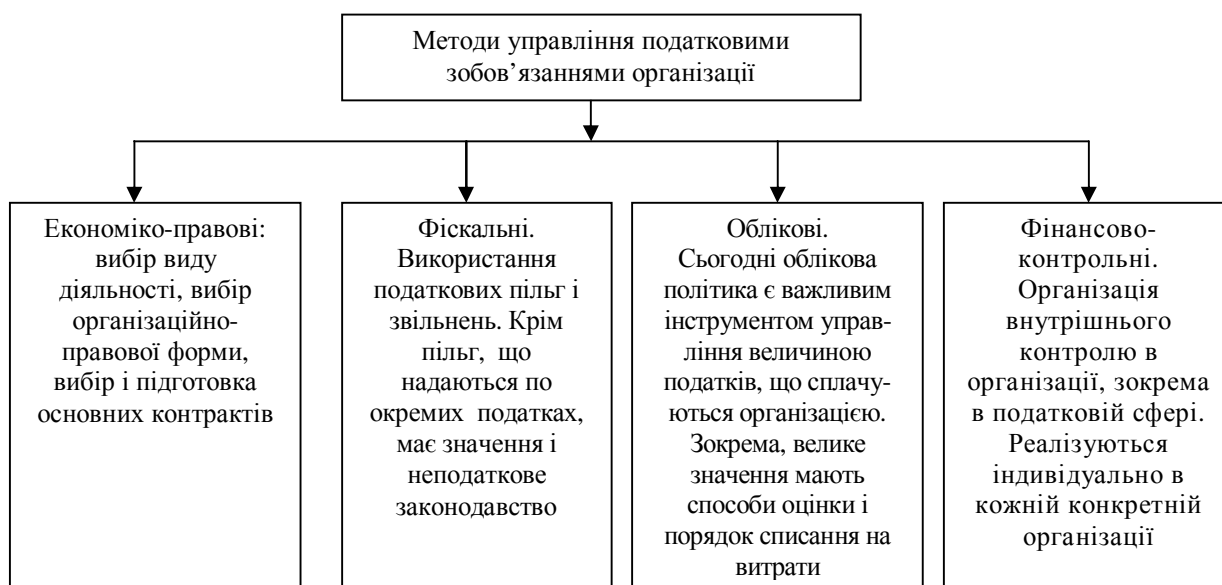

Рис. 1. Методи управління оподаткуванням

Податкове планування розділяють на зовнішнє та внутрішнє; відповідно до цього поділу пропонується поділ методів податкового планування (рис. 2).

Розглянемо кожен із запропонованих методів податкового планування і спробуємо визначити можливість його використання для оптимізації кожної групи податків, залежно до їх стану щодо собівартості.

Метод зміни (вибору) виду діяльності податкового суб'єкта припускає перехід на здійснення таких видів діяльності, які оподатковуються меншою мірою порівняно з тими, які здійснювалися. Прикладом використання цього методу може бути перетворення торгового підприємства на торгового агента або комісiонера, що працює за “чужим” дорученням з “чужим” товаром за певну винагороду, або використання договору товарного кредиту, — з міркувань легшого обліку і меншого оподаткування.

Метод заміни податкового суб'єкта або метод пільгового підприємства – полягає у перенесенні об'єктів оподаткування або видів діяльності під пільговий режим оподаткування, пов'язаний з особливим податковим статусом деяких суб'єктів підприємницької діяльності. До таких суб'єктів належать: суб'єкти малого підприємництва, що застосовують спрощену систему оподаткування, сільгоспвиробники, підприємства громадських організацій інвалідів тощо [3, с. 13].

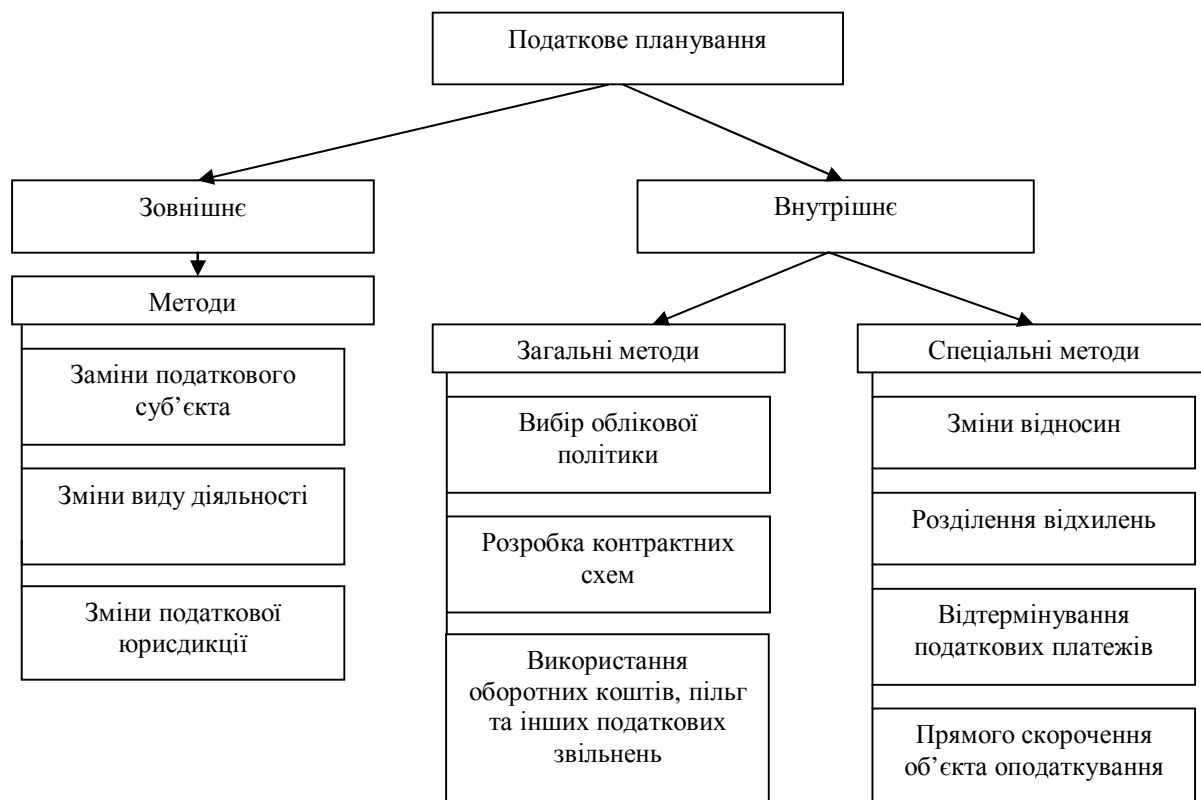

Рис. 2. Методи зовнішнього та внутрішнього податкового планування

Контрактна схема дає змогу оптимізувати податковий режим під час здійснення конкретної операції. Йдеться, по-перше, про використання платником податків в контрактах чітких і ясних формулювань, а не прийнятих типових; по-друге, про використання кількох договорів, що забезпечують одну операцію. Усе це допомагає вибрати оптимальний податковий режим здійснення конкретної операції з урахуванням графіка надходження і витрат фінансових і товарних потоків.

Пільги – одна з найважливіших деталей внутрішнього і зовнішнього податкового планування. Теоретично пільги – один із способів для держави стимулювати ті напрями діяльності і сфери економіки, які необхідні державі в міру їх соціальної значущості або через неможливість державного фінансування [4]. Фактично ж більшість пільг достатньо жорстко лімітують сегмент їхнього використання. Пільги та їхнє використання значною мірою залежать від місцевого законодавства. У міжнародній практиці значну частину пільг надають місцеві закони.

Деякі пільги, що здавалося б не належать до області діяльності безпосередньо, стають так званими непрямими пільгами; компанії потрапляють в число пільговиків через формальні причини.

Податкове законодавство передбачає різні пільги: неоподатковуваний мінімум об'єкта; вилучення з оподаткування певних елементів об'єкта; звільнення від сплати податків окремих осіб або категорій платників; зниження податкових ставок; цільові податкові пільги, включаючи податкові кредити (відтермінування сплати податків), інші податкові пільги.

Поточний фінансовий контроль за податковими платежами є одним з найпростіших методів, суть якого полягає в періодичному складанні прогнозів зміни податкових платежів і відповідності реальній сплаті податкових платежів у відповідні періоди. У разі істотних відхилень проводять розслідування причин таких відхилень і розробляють пропозиції щодо їх усунення.

Метод попередньої податкової експертизи нових проектів і найважливіших управлінських рішень, який вимагає наявності на підприємстві серйозної інформаційно-аналітичної бази з податків.

Метод варіаційно-порівняльного аналізу нових проектів діяльності і діяльності підприємства загалом. Відповідно до цього методу проводиться порівняння різних варіантів діяльності підприємства для визначення їх податкової ефективності: на короткотривалій термін діяльності – за постійних значень податкових ставок і тарифів і на довготривалі періоди – за різних варіантів очікуваних змін в податковому законодавстві [5, с. 279].

Метод зміни податкової юрисдикції полягає в реєстрації організації на території, що надає за певних умов пільгове оподаткування. Вибір місця реєстрації (території і юрисдикції) важливий за умови неоднорідності території. Коли кожен регіон країни наділений повноваженнями з формування місцевого законодавства і на цьому полі суб'єкти мають деяку свободу, кожна територія використовує цю свободу по-своєму. Звідси відмінності у розмірі податкових відрахувань. Розробка стратегії розвитку компанії має на увазі можливу організацію афілійованих структур у зовнішніх зонах з мінімальним податковим тягарем (офшор).

Під час вибору місця реєстрації орієнтуються не тільки на розмір податкових ставок. За невеликих податкових ставок законодавством, зазвичай, встановлюється розширена податкова база, що зрештою може призвести до зворотного ефекту — підвищення податкових платежів [6]. Якщо невелика податкова ставка жорстко прив'язана до одиниці результату діяльності, то податкове планування стає фактично неможливим.

І навпаки, за формально високих податкових ставок цілком можливе зниження податкового тягаря, оскільки існують різні пільги, що належать до частини податків, які встановлюються на рівні місцевих суб'єктів влади.

Метод заміни відносин ґрунтується на багатоваріантності шляхів вирішення господарських проблем у межах існуючого законодавства. Суб'єкт має право віддати перевагу будь-якому з допустимих варіантів як з погляду економічної ефективності операції, так і з погляду оптимізації оподаткування.

Метод розділення відхилень ґрунтується на методі заміни. У цьому випадку замінюється не уся господарська операція, а тільки її частина, або господарська операція замінюється на кілька операцій. Метод застосовується, як правило, коли повна заміна не дає можливості досягти очікуваного результату.

Метод відтермінування податкового платежу ґрунтується на можливості переносити момент виникнення об'єкта оподаткування на подальший календарний період. Відповідно до чинного законодавства термін сплати більшості податків тісно пов'язаний з моментом виникнення об'єкта оподаткування і календарним періодом. Використовуючи елементи методу заміни і методу розділення, можна змінити термін сплати податку або його частини на подальший, що дасть змогу істотно заощадити оборотні кошти.

Метод прямого скорочення об'єкта оподаткування має на меті зниження розміру об'єкта, який підлягає оподаткуванню, або заміну цього об'єкта іншим, оподатковуваним нижчим податком або неоподатковуваним податком взагалі. Об'єктом можуть бути як господарські операції, так і оподатковуване податками майно, причому скорочення не повинно мати негативного впливу на господарську діяльність підприємства.

Метод делегування податків підприємству-сателіту. Цей метод передбачає передачу об'єкта оподаткування іншому суб'єкту підприємницької діяльності, пов'язаному з платником податків.

Одним з тривіальних і часто використовуваних методів податкової оптимізації є зниження оподаткованого прибутку за рахунок застосування прискореної амортизації і/або переоцінки основних засобів. Так, якщо можливості для прискореної амортизації в Україні невеликі, то переоцінка основних засобів є доволі ефективним способом економії на податку на прибуток. Зміни ж внесені до статті 8 закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», які почали діяти з січня 2010 року, особливо не покращали ситуацію. Відповідно до зазначених змін, амортизація може бути звичайною, бонусною або прискореною. Законом визначене дуже вузьке коло суб'єктів підприємницької діяльності, які можуть застосовувати бонусну амортизацію. Застосування прискореної амортизації сьогодні тягне за собою значні податкові ризики, оскільки нові норми закону є доволі неоднозначними з цього питання.

Вибір облікової політики організації, що розробляється і приймається один раз на фінансовий рік, – важлива частина внутрішнього податкового планування. Цей документ підтверджує обґрунтованість і законність того чи іншого тлумачення нормативних правових актів і дій стосовно ведення бухгалтерського обліку.

Перелік методів податкового планування пропонуємо доповнити колективним договором. Колективний договір – це правовий акт, який регулює соціально-трудові відносини між роботодавцем та працівниками підприємства, установи, організації або їх філії чи іншого відокремленого підрозділу певного підприємства. Колективний договір може укладатись на будь-яких підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності та видів діяльності і незалежно від кількості працівників. Колективний договір набирає чинності з дня його підписання представниками сторін або з дня, зазначеного у ньому [7]. Цей метод податкового планування забезпечує можливість оптимізувати оподаткування на підприємстві, особливо в частині адміністрування податку з доходів фізичних осіб та обґрунтувати свої дії щодо включення до складу валових витрат низки витрат підприємства, пов'язаних з організацією трудової діяльності. Оскільки кожне підприємство пов'язане із трудовою діяльністю, а колективний договір може укладатись на будь-якому підприємстві, то з цього випливає, що колективний договір є універсальним методом податкового планування.

Таблиця 2

**Оцінка ефективності використання методів податкового планування
для різних груп податкових платежів**

Методи податкового планування	«всередині» собівартості	«поза» собівартістю	«над» собівартістю
зміни виду діяльності	+	+	+
заміни податкового суб'єкта	+	+	+
контрактна схема	+	-	+
пільги	+	+	+
поточний фінансовий контроль	+	+	+
попередньої податкової експертизи	+	+	+
варіаційно-порівняльного аналізу	+	+	+
зміни податкової юрисдикції	+	+	+
заміни відносин	+	+	+
розділення відхилень	+	+	-
відтермінування податкового платежу	-	+	+
прямого скорочення об'єкта оподаткування	+	+	+
делегування податків	-	+	+
застосування прискореної амортизації /переоцінки основних засобів	-	-	+
вибір облікової політики	+	-	-
колективний договір	+	+	+

Податки з метою їх мінімізації також поділяють по-різному, зокрема, існує класифікація податків, відштовхуючись від стану податку щодо собівартості:

1. Податки, що знаходяться «всередині» собівартості. Зменшення таких податків призводить до зниження собівартості та до збільшення податку на прибуток. У результаті ефект від мінімізації таких податків є, але він частково нівелюється збільшенням податку на прибуток.

2. Податки, що знаходяться «поза» собівартістю (ПДВ). Мінімізація виплат по ПДВ полягає не тільки в мінімізації виручки (з якої виплачується ПДВ), але і в максимізації ПДВ, який йде в залік (ПДВ, виплачений усім постачальникам) і компенсується компанії.

3. Податки, що знаходяться «над» собівартістю (податок на прибуток). Для цих податків потрібно прагнути до зменшення ставки (шляхом зміни особи з юридичної на фізичну або юрисдикції) і формального зменшення бази оподаткування. При цьому можливе збільшення податків «усередині» собівартості.

4. Податки, що виплачуються з чистого прибутку. Для цих податків прагнуть до зменшення ставки і бази оподаткування.

А.В. Аронов та В.А. Кашин пропонують іншу класифікацію, поділяючи податки для цілей податкового планування на три групи:

I група – податки на витрати (або податки на угоди);

II група – податки на доходи;

III група – податки на майно.

Розглянувши усю сукупність методів податкового планування, спробуємо визначити можливість їх використання для тієї чи іншої групи податків. Як показує практика, найзначущими для підприємств у загальній системі оподаткування є такі податки: податок на прибуток підприємств (над собівартістю), податок на додану вартість (поза собівартістю) та податки всередині собівартості (податок з власників транспортних засобів, земельний податок, збір за забруднення тощо). У табл. 2 знаком "+" відзначено ті методи податкового планування, які найдоцільніше використовувати в процесі оптимізації кожної з вищезазначених груп податків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки, наголосимо, що податкове планування є єдино можливим і абсолютно легальним шляхом оптимізації податкових платежів. Ефективність системи податкового планування більшою мірою залежатиме від методів, які використовуються в процесі оптимізації оподаткування. Адже без наявності принципових положень, методів розробки та застосування податкове планування не зможе реалізувати свого призначення, а виступатиме лише в ролі інструмента мінімізації податкових платежів у короткотривалому періоді — без планування діяльності компанії в перспективі. Податкове планування оперує спеціальними методами, які доцільно використовувати залежно від конкретних обставин та поставлених цілей. На думку автора, для досягнення конкурентної переваги підприємствам необхідно застосовувати не окремі методи податкового планування, а гармонійне їх поєднання, що дасть змогу максимально повно використати усі законні способи оптимізації оподаткування. До того ж варто зауважити, що використання таких методів, як метод зміни виду діяльності, метод заміни податкового суб'єкта та метод зміни податкової юрисдикції найдоцільнішими є на етапі створення підприємства, оскільки тягнуть за собою великі затрати з їх реалізації у разі їх застосування вже на діючому підприємстві. Проте, якщо податкове навантаження підприємства становить 40–70 %, то очевидно, що керівництву варто розглядати і ці методи податкового планування для досягнення оптимального рівня сплати податкових платежів.

1. Кримінальний кодекс України. www.zakon.rada.gov.ua. 2. Финансовое планирование и контроль: Пер. с англ. / Под ред. М.А. Поукока и Тейлора А.Х. — М.: ИНФРА-М, 2007. — 462 с. 3. Іванов Ю. Податкове планування в системі менеджменту // Бухгалтерія. — 2005. — Вип. 9. — С. 14–15. 4. Брейли Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов / Пер. с англ. — М.: ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2006. — 623 с. 5. Аронов А.В., Кашин В.А. Налоговая политика и налоговое администрирование: Учеб. пособие. — М.: Экономистъ, 2006. — 591 с. 6. Мельник Д. Налоговый менеджмент. — М.: Финансы и статистика, 1999. — 549 с. 7. Кодекс законів про працю України. www.zakon.rada.gov.ua